

Бондаренко Н. В.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України
nelly.bondarenko@ukr.net

ЦІННІСНА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСТВА ЯК РЕСУРС УРЕАЛЬНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Геній може вільно дихати лише в атмосфері свободи
Жак Фреско

Автор розкриває сутність феномена цінності, їх інструментальний потенціал, вплив на проєктування й життєздійснення особистості. Ієрархізовано екзистенційні цінності, що викристалізувалися упродовж російсько-української війни. Акцентовано ціннісне центрування України на свободі, за яку століттями й у сьогоденні віддають життя українці. З'ясовано підстави чільного місця свободи в структурі ідентичності й загальноаксіологічному освітньому дискурсі. Актуалізовано ідеї українських інтелектуалів щодо тожсамості й національної ідеї. Розкрито визначальні параметри цінності як такої та її взаємозв'язок з аксіологією, ціннісними орієнтаціями, національною ідентичністю, національною ідеєю та самоактуалізацією здобувачів освіти.

Ключові слова: цінності; ціннісне центрування України; свобода; національна ідентичність; українська національна ідея; самоактуалізація особистості.

The author reveals the essence of the value phenomenon and its instrumental potential. The impact of values on the design and lifestyle of an individual is also considered. Emphasis is placed on the hierarchization of existential values that crystallized during the Russian-Ukrainian war. The author characterizes Ukraine as a state centered on the values of freedom, for which Ukrainians have given their lives for centuries and even now. The reasons for the prominent place of freedom in the structure of identity and general axiological educational discourse are highlighted. The ideas of Ukrainian intellectuals regarding identity and the national idea have been updated. The defining parameters of value as such and its relationship with axiology, value orientations, national identity, national idea and self-actualization of school pupils are revealed.

Key words: values; value centering of Ukraine; freedom; national identity; the Ukrainian national idea; self-actualization of the individual.

«Загалом найважливіше – це життя. А якщо вже є життя, то в ньому найважливішою є свобода. А потім життя віддають за свободу. І тоді вже незрозуміло, що з цих двох найважливіше», – розмірковував Марек Едельман. Це нібито про українське сьогодення, відлуння якого чує увесь світ. Екзистенційна українська ситуація є питанням вибору між життям і смертю, – наголошує Олег Покальчук. Вона змушує людину відповісти на вічне запитання:

Заради чого я живу? Заради чого вмираю? Які в мене цінності? Бо цінності – це тільки те, за що ти готовий заплатити життям [8].

Упродовж російсько-української війни викристалізувався неабиякий елітний прошарок військових, ветеранів, волонтерів із серйозним життєвим досвідом і цінностями, які вони засвоїли не з книжок, а прожили й опредметнили особистим досвідом. Ці люди краще усвідомлюють і цінність того, що вони вже мають.

З-поміж засадничих цінностей – єдиної й унікальної для кожної країни – для України й українців ключовою є *свобода*, яку відносять до цінностей змін. Ця категорія цінностей ілюструє спосіб, у який країни і народи реагують на зміни й трансформуються під їх впливом. До цієї категорії відносять такі цінності як *надія, справедливість, рівність, потенціал, ефективність, прагматизм, пошук рішень, адаптивність, компроміс, драйв, дипломатія, візія, сміливість, освіта, прощення, динамізм, пізнання, порядок, рушійна сила, підприємливість, поміркованість, свобода, протест, вплив* [17]. З-поміж п'яти груп цінностей виокремлюють іще *цінності неперервності, цінності взаємин, цінності громади й фундаментальні цінності* [Там само].

Визначальна цінність ґрунтується на історії народу, географії країни, традиціях, демографічних чинниках. Вона формується століттями й тисячоліттями, передається з покоління в покоління, розвивається і водночас не зазнає радикальних змін, створює основи для самозбереження нації, дає змогу країні пережити кризи.

Базова, константна, релевантна цінність, довкола якої вибудовується ціннісний каркас, передбачає наявність цілого спектру інших, не менш важливих, з-поміж яких можуть бути другорядні, мінливі, перехідні.

Від раціонального усвідомлення спільних цінностей окремою особою, етнічною спільнотою, нацією узалежнена *національна ідентичність*.

Знання й усвідомлення народом власних цінностей забезпечує краще розуміння себе і своїх мотивів, чіткіше бачення пріоритетів, точніше визначення мети, логічніше розв'язування проблем і більш упевнене прийняття рішень, слідування правильному алгоритмові досягнення успіху.

Так, для найщасливішої в світі країни Данії ключовою цінністю є *рівність*. Для Естонії – найпрогресивнішого цифрового суспільства на планеті – *ефективність*. Для Китаю, у якого варто повчитися досягати цілей, – *прагматизм*. Для Палестини, у чийй столиці мешкає найбільше в світі кандидатів наук на душу населення, – *освіта*. Для Сполучених Штатів Америки, чия політика щодо інноваційності поступається лише Швейцарії і де успіху може досягти будь-хто, – *підприємливість*. Для Франції, яка сформувалася на революціях, – *протест*. Для Австрії з її трепетним ставленням до давніх звичаїв – *традиції*. Для Німеччини з її намаганням відрефлексувати минуле, щоб творити краще майбутнє, – *самоаналіз*. Для Польщі з її боротьбою за державність – *нескореність*. Для

Південної Кореї, що пережила приголомшливу трансформацію як одна з найбільш бідніших країн на початку п'ятдесятих років минулого століття до держави із найтехнологічнішою у світі столицею, – *динамізм*. Для Туреччини, чиєю колективною філософією є дар віддавати, ділитися ідеями, досвідом тощо, – *гостинність*. Для Швеції, чия інноваційна економіка заснована на культурі консенсусу і продуктивній командній роботі, – *співпраця*. Для Латвії, відновлення ідентичності й культури якої сприяло утвердженню її як незалежної держави, – *самовираження*. Для Литви, яка у XV столітті була однією з найбільших і найвпливовіших держав у Європі, а в XX відіграла неабияку роль у розвалі СРСР, з її працьовитістю як умовою виживання, політикою збереження робочої сили й мінімізації відтоку умів, ключовою цінністю є *праця*. Для Японії, де найбільша тривалість життя й діти змалку засвоюють шанобливе ставлення до людини, яке керує діями і вчинками японців, – *повага*. Для Об'єднаного Королівства з його найактуальнішою для України фразою Вінстона Черчилля – «Ми **битимемося** на пляжах, **битимемося** на аеродромах, **битимемося** в полях і на вулицях, **битимемося** на пагорбах; **ми ніколи не здамося**», – *непохитність*.

З огляду на брак справжньої волі саме свобода, як унікальний маркер українства, посідає чільне місце в структурі ідентичності України. Свобода – це наполегливе прагнення здобути найвищу цінність, яку українці виборювали найвищою ціною – людських життів і якої їх постійно позбавляли упродовж історії.

Сьогодні ціннісне центрування України на свободі оптимально проявляється під час жорстокої і кривавої російсько-української війни. Державницьке буття України, статус якої визнається й поважається усім світом, тепер не викликає жодних сумнівів. А це визначає місце свободи як ключової цінності в загальноаксіологічному освітньому дискурсі. «Освіта – кращий страж свободи, ніж розгорнута армія», – казав Д. Еверетт.

Природне невід'ємне прагнення історично самодостатньої гідної європейської нації бути вільною й незалежною і боротьба проти насильства і гноблення у будь-якій формі й будь-де у світі перетворила свободу із засадничою цінністю українського народу в його національну місію.

Концептуальною цінністю аксіосфери Української держави є особистість. І така її модель максимально продуктивна щодо уреальнення національної ідеї, забезпечення цивілізаційного розвитку нації і людства загалом.

Цінність визначають як будь-яке матеріальне чи ідеальне явище, що має значення для людини або суспільства, заради якого вони існують, діють і витрачають власні ресурси. Цінність – властивість предмета або явища задовольняти потреби, бажання, інтереси соціального суб'єкта (особистості, групи людей, суспільства) [10, с. 707]. Одночасно з відбором і міжпоколінною трансляцією відфільтровуються цінності, які втратили актуальність.

Поняття *цінність* є ключовою в аксіології (теорії цінностей).

Аксіологія (від грец. *αξια* – цінність і *λόγος* – слово, вчення) – теорія цінностей; один із розділів філософії, що вивчає сутність, природу, види, кореляцію і функції цінностей, їх місце в реальності, структуру ціннісного світу, соціальну і культурну уконтекстненість і відображення в структурі особистості.

Узагальнюючи різнотлумачення поняття цінності, науковці висновують, що його смисл розкривається через виокремлення таких основних характеристик як значущість, нормативність, корисність, необхідність [6, с. 54]. Важливою характеристикою цінностей є надсуб'єктність.

Фундаментальний особистісний код кожного записаний мовою цінностей.

Цінності впливають на наше сприймання і бачення світу.

Цінності усукупнюють досвід особистості, її пріоритети, прагнення, родинний і культурний спадок, національне коріння.

Вони визначають такі доленосні життєві орієнтири як цілі, спосіб життя, побудову взаємин, подружній і професійний вибір, плани життєздійснення, кар'єрні перспективи, алгоритми успішності й досягнення мрій.

Цінності вказують на неприйнятне, несправедливе й неприйнятне, виставляючи червоні лінії.

Ключових цінностей у людини не може бути надто багато (так вони втрачають важливість), і водночас їх неможливо звести до однієї.

У реалізації інструментального потенціалу цінностей визначальною є мета, на досягнення якої їх спрямовано.

Найвпливовіші компанії світу шляхом опитування працівників визначають найважливіші для них цілі і на цій основі складають check-list із трьох – п'яти ключових цінностей. Так створюється конструктивна довірлива атмосфера, що позитивно впливає на продуктивність і розвиток компанії.

Філософ Володимир Єрмоленко зазначає, що на відміну від Європи, яка фокусується на цінностях розвитку, Україна змушена сконцентруватися на цінностях виживання. Навчитися виживати – означає «розуміти, що немає певної схеми поведінки, що в кожен наступний момент ви маєте *адекватно, безпомилково, негайно й* [курсив наш – **Б. Н.**] креативно відповідати на запитання, де знайти ресурси, що з ними робити» [15]. Необхідність відповідати на стократ помножені війною виклики й вирішувати найскладніші проблеми в усіх сферах життя, насамперед безпековій і політичній, покликана сформулювати в учнів реформа компетентнізації освіти [3].

В основі багатоаспектної реформи освітньої галузі – потреби суспільної практики, запозичення продуктивного досвіду модернізації освіти провідних країн Європи і світу, вікові національні освітні традиції, досвід та здобутки педагогічної науки і практики.

У контексті складного процесу творення Об'єднаної Європи й надання Україні статусу кандидата в Європейський Союз актуалізується проблема

пришвидшення знакових реформ, увідповіднення нашої держави євростандартам в освітній, політичній, правовій, економічній, безпековій, екологічній та інших площинах. Експерти зазначають, що успіх глибинних інтеграційних процесів визначається насамперед світоглядною спорідненістю. Адже євроінтеграція – це не тільки спільний ринок, а й інтеграція у цивілізований світ, де ключовими є інтеграція розуму, категорій мислення, зміна філософії життя, світобачення і світосприймання, опанування світових мов і системи абсолютних цінностей, переосмислення себе, світу, свого місця і ролі в ньому на основі спільності, європейськості способу мислення, схожості світоглядних орієнтирів [11].

Український виклик став знаковим для розвитку критичного мислення сучасного світу, внутрішньоєвропейської саморефлексії, відродження глобального лідерства і народження Нової Європи.

Цей процес передбачає позбавлення від ціннісних, ідеологічних, мовних, політичних, економічних, культурних, духовних та інших деформацій, яких зазнали країни Балтії і Східної Європи внаслідок тривалого, а то й сотлітнього примусового перебування в контрольованій російською імперією і комуністичною диктатурою сфері й недружній культурі (якщо вважати коректним термін культура). Історія України впродовж останнього тридцятиліття підтверджує історичну закономірність: матеріальні блага, яких так прагнуть люди, є похідними від того, як вони мислять і як сприймають світ. Усі перелічені проблеми України впродовж років незалежності, на переконання Олександра Ляшева й інших експертів, паразитують на нашому [донедавна – **Б. Н.**] далеко не європейському мисленні, перешкоджаючи рухові вперед. Це стосується як так званої еліти, так і народу загалом. Однак російсько-українська війна спричинила тектонічний зсув у свідомості всіх європейців, якими насамперед оприямили себе українці.

Дехто вважає: досить вибрати країну-зразок із найвищими стандартами життя і, щоб їх досягти, відповідно змінити ціннісну матрицю України. Водночас аналіз показує, що наші цінності цілком європейські, дещо різняться лише їх ієрархія. Ще Олесь Гончар підкреслював європейськість української тожсамості. Сковородинівське вічно українське кредо – пізнавати себе і шукати у власних глибинах, погляд ізсередини свого національного «Я», оцінку ресурсів і можливостей своєї духовності й будування всього згідно з ними і Юрій Липа вважав єдиним шляхом позбавлення від провінційності.

Ми поділяємо позицію Юрія Липи, який кожну націю розглядав як «неповторність у розумінні конкретної духовної інфраструктури».

Погляд із висоти орлиного лету дав змогу йому побачити українську націю у її правдивих вимірах. Подібно до того, як Христофор Колумб був першовідкривачем Нового Світу, так «Юрій Липа був першим, кому вдалося

побачити монументальні, циклопічні розміри України та її битви за самоствердження в європейській мозаїці» [9, с. 10].

Головне завдання України й відповідь на те, що вона може дати собі й світові, він вбачав у самопізнанні, відкриванні власних ресурсів, а настанову на європеїзм і західність розглядав як засіб досягнення мети – ставання собою [9]. Сковородинівське вічно українське кредо – пізнавати себе і шукати у власних глибинах – Юрій Липа унаріжнив у власній творчості. «Призначення України є тільки в ній самій, її доля є в її людях та в моральних і матеріальних засобах», – переконаний інтелектуал. – Нема ніяких так званих об'єктивних перепон до вивищення й утвердження наново великого народу <...>» [9, с. 8]. В умовах російсько-української війни нових сенсів набув вислів Юрія Липи: «Український духовний організм є занадто яскравий, потужний і всеприйнятний» [9, с. 174]. Бритійський мандрівник Гессель Тільтман у своїй «Селянській Європі» (1934) так пише про характер українців: «українців прозвано «бритійцями Східньої Європи». Назва надається. Так само, як і бритійська раса, вони своєю працьовитістю створили і культуру, і цивілізацію – вищу від тої, що їх оточує» [9, с. 169–170].

Національна ідея у версії Юрія Липи формулюється так: «*Європеїзм, західність як метода шукання свого «Я», але ставання собою – як мета*» [9, с. 10].

«В Європу ми поїдемо вчитись, але з затаєною думкою – за кілька років горіти надзвичайним світлом», – вторить йому Микола Хвильовий. *Горіти надзвичайним світлом*, як квінтесенція національної ідеї, сформульована двома українськими геніями, означала позбавити Україну пилу провінційності, зішкребти з українських фресок пізніше чуже малярство. «Щоб засяяло правічне, дотрипільське огненне диво Тризуба; і щоб сяйво це залляло світ неповторною, істинно – своєю гамою барв і променів...».

Цю думку розвиває й осучаснює Лариса Івшина. Вона переконана: європейській інтеграції має передувати внутрішньоукраїнська. Україна матиме гідне майбутнє лише якщо подолає відрив від самої себе, виборє самостояння, зміцнить суб'єктність, сама проектуватиме й вибудовуватиме національний, духовний та інтелектуальний простір, власну стратегію у світовій політиці, виносячи будь-чию думку за дужки [13]. Для реалізації цієї мети потрібно виховати громадян нового еволюційного ступеня розвитку, політиків з абсолютно іншим, українським світоглядом.

Аналізуючи шлях України до модерності, Євген Бистрицький наголошує, що держава постала перед дилемою «вибору між орієнтацією на універсальні абсолютні цінності (зокрема європейські) та обстоюванням своєї унікальності, любові до рідної мови та землі» [7, с. 14]. Йдеться про паралельний розвиток *двох ідентичностей – національно-культурної та громадянсько-політичної*.

Перша ґрунтується на українській історії, спадкоємності Київської Русі щодо Візантії, маркерах відмінності українства від решти європейців у ставленні

до свободи, сім'ї, довкілля. Найважливішою умовою цілісної національно-культурної ідентичності є мовна однорідність суспільства.

Друга ідентичність пов'язана з настановами Майдану на універсальні свободи і права людини та з європейським цивілізаційним вибором.

Європейський вибір України не означає нівелювання й розчинення нації в євроспільноті ціною втрати власної унікальності, сліпого копіювання й адаптації цінностей, що століттями формувалися в Європі нібито без участі України, яка є її питомою частиною і де знаходиться географічний центр материка. Не забуваймо, що Київська Русь була осердям творення справжніх цінностей, які поширювала в Європі ще Анна Ярославна – просвітителька французького люду [4].

Впроваджуючи закордонний досвід і намагаючись не відстати від цивілізаційного поступу, наші прадіди свято берегли національні традиції. Європа здавна визнавала Україну найосвіченішою нацією з огляду на суцільну грамотність населення. Випускники українських шкіл легко адаптувалися до Європейських університетів, ставали там професорами й ректорами, а з українських академій виходили гетьмани й митрополити, реформатори не тільки України, а й петровської Росії. Основоположник російської науки Михайло Ломоносов – випускник Києво-Могилянської академії. Фактів цивілізаційного впливу України на Європу (й не тільки на неї) можна навести безліч.

У контексті европрагнень України актуалізувалась і стала об'єктом запеклих, проте не завжди фахових дискусій, проблема українських традиційних національних цінностей. Викристалізувалися два крайні погляди на їх роль, місце і трансформацію в новій модерній Україні – від утилізації (бо вони нібито «знерухомлюють» націю, не даючи їй рухатися вперед), до консервації у тому вигляді, в якому вони дійшли до нас від далеких предків.

Складність розв'язання проблеми посилюється ідеологічними нашаруваннями; відмінністю самих цінностей у різні історичні періоди, у різних верствах населення і регіонах; руйнацією справжніх і нав'язуванням іззовні чужих, не властивих українцям цінностей упродовж останніх століть. Але російська агресія спонукала українців відфільтрувати чужі й устатувати власні цінності, переконатися в їх істинності й екзистенційній необхідності попри надто високу нинішню ціну.

Повноцінна європейська реінтеграція України можливо лише через консолідацію суспільства на основі національної ідеї, виховання і соціалізацію вільної креативної особистості, формування громадянських і соціальних компетентностей. Розв'язання цього завдання покладається передусім на середню загальну і вищу освіту.

Національна ідея – духовна основа життєдіяльності нації, система соціокультурних координат, яка задає їй світоглядні й цільовизначальні орієнтири, ціннісні орієнтації [12]. Національна ідея є передусім чітко

сформульованою метою, до якої прагне нація. Усесвітньо відомий Українець Богдан Гаврилишин вважав: *Українська національна ідея – це ідентичність і модернізація* [5].

Як наріжний камінь державотворення, національна ідея визначає спільну мету, стратегічні імперативи розвитку держави, довгострокову стратегію розвитку суспільства, відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоднішній та на майбутнє. Це концентрований вираз ціннісних пріоритетів нації, віддзеркалення її ментальності, національних інтересів і почуттів, форма духовного самоусвідомлення, показник того, як народ ототожнює себе, визначає свої роль і місце у світі. Основу національної ідеї становлять світові цивілізаційні пріоритети розвитку, система загальнолюдських цінностей, зокрема прав і свобод особистості.

Призначення національної ідеї полягає в розумінні історичного контексту буття народу упродовж його існування, в усвідомленні самих себе, свого місця і ролі в світі, у формуванні української перспективи у контексті власного історичного досвіду, сучасних викликів і тенденцій, загальноцивілізаційних процесів, об'єднанні та консолідуванні на цій основі [14, с. 120]. Національна ідея дає відповіді на запитання: *Чим була, чим є нація і чим вона прагне стати? Яка мета, який сенс і які фундаментальні принципи її буття?*

Специфіка національної ідеї визначається ментальністю народу, рівнем розвитку його матеріальної і духовної культури, статусом на міжнародній арені й завданнями, що стоять перед ним [Там само]. Українська національна ідея, як смисложиттєвий модерний проєкт суспільного розвитку і майбутнього нації, має стати пріоритетом державотворення, основою консолідації українського суспільства тут і зараз, у контексті нинішньої наві'язаної йому росією війни, і в довгостроковій перспективі відбудови країни та її реінтеграції в європейські структури як уже кандидата й невдовзі члена Європейського Союзу.

Уреальнення національної ідеї залежить від її сприймання, ставлення до неї кожного українця, його самоактуалізації, засвоєння її ціннісної матриці і привласнення як мети розвитку – свого й держави. Приклад – досвід національного прогресу в європейських і зокрема у пострадянських країнах Балтії. Взірець – Сполучені Штати Америки, де ефективно спрацювала «американська мрія».

Унікальну можливість для аксіологізації суспільства як цілісної спільноти дає освіта. Адже школа – це єдина інституція, через яку проходить кожен українець. *Освіта має бути ціннісною.* В кожному випускникові має гармонійно поєднатися високоморальна ціннісна особистість, високопрофесійний фахівець і свідомий громадянин України. Держава зобов'язана пріоритетизувати виховання і смисли, які наповнюють освітній процес [2].

Школа має навчити здобувачів освіти упродовж життя нанизувати ціннісні знання на сформовану ціннісну систему. Ставлення людини до фактів, явищ навколишньої дійсності з огляду на їх важливість, значущість; особистісно-вибіркове ставлення до матеріальних і духовних цінностей, систему її установок, переконань, вподобань, що виражаються в поведінці, тлумачать як *ціннісні орієнтації* особистості.

Формування ціннісних орієнтацій відповідає вищим потребам особистості в самопізнанні, саморозвиткові й самовираженні, які детерміновані загальними соціальними умовами, типом суспільства, системою ідеологічних, політичних, економічних принципів. Ціннісні орієнтації особистості абсорбують світоглядні уявлення, моральні переконання особистості, моделі поведінки, емоційний інтелект.

На думку дослідників, самоактуалізація одночасно є метамотивом, станом, процесом розвитку, вищою метою особистості та її фактичним результатом. Вона виступає рушієм особистісного розвитку і спрямовує людину на реалізацію вищих сенсів її буття. Усвідомлення свого покликання й ототожнення зі своїм призначенням приводить до глибинних змін особистості, саморозкриття, орієнтації на найвищі цінності [1].

Самоактуалізацію розглядаємо як безперервний процес усвідомлення особистістю перспектив власного і суспільного розвитку, здатність робити відповідальний вибір, генерувати ідеї, бачити й пропонувати альтернативи, опанування власного стилю діяльності; процес актуалізації особистістю її власного потенціалу і втілення його як засобу реалізації смисложиттєвих проєктів.

На самоактуалізацію особистості впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники. До перших належать цілі й способи їх досягнення, до інших – сприятливість середовища. Сміслове наповнення цих чинників або сприяє успішній самореалізації, або унеможлиблює її.

Самоактуалізацію узалежнюють від власного потенціалу особистості, включеності в соціокультурно-освітню систему, впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, життєвого й освітнього досвіду, ціннісних пріоритетів, самовизначення, культурної стратифікації суспільства, наявності духовного компонента в структурі особистості, комунікаційних, мотиваційних, характерологічних, рефлексійних властивостей, творчих потенцій, інтелектуальних здібностей особистості, їх реалізації.

Висновок. Українська нація гостро потребує нових наративних форм історичної і сьогоденної самопрезентації як у власному дзеркалі, так і в дзеркалі всього світу. В умовах жорстокої війни і в процесі реінтеграції України до європейських структур – ЄС і НАТО – актуалізується важливість збереження українцями своєї національної самобутності й самоідентифікації, утвердження ключової цінності, за яку віддають життя найкращі сини і доньки України. **Воля/свобода** посідає почесне місце в концептуальній картині світу українців.

Латинське *libertas* означає можливість влаштувати своє життя вільно, але за законом. Лексично й семантично українською традицією є свобода як воля «від» зовнішнього диктату і воля «для» – як реалізація власного світобачення, власної стратегії, власних життєвих проєктів, самоактуалізації [16]. Як бачимо, волелюбність українців, їх могутній внутрішній порив до волі двовекторні – свобода колективна й свобода індивідуальна, – що засвідчує складність і глибинність концепту. Реальність показує, що цей концепт в українців здебільшого втілює мрії про краще життя, що прямо корелює з національною ідеєю.

Юрій Липа пророчо висновує [9, с. 38]: «На континенті Європи найбільшу будучність має тепер ця людська, велика числом органічність, що перебула <...> хворобу большевицького примітивізму. Український збірний організм все виразніше стає в відпорности, традиціях і моралі споріднених мільйонів українців».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : наук.-метод. зб. Київ: Контекст, 2000. 336 с.

2. Бондаренко Н. В. Виховання громадянськості старшокласників на уроках української мови. *Дивослово*. 2019. № 3 (744). С. 2–6.

3. Бондаренко Н. В. Мейнстрім освітнього прогресу в Україні – компетентність ↔ креативність. «*Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*»: Papers of the 9th International Scientific Conference. September 6, 2019, Stuttgart, Germany. Stuttgart, 2019. С. 91–102.

4. Бондаренко Н. В. Цінності об'єднаної Європи та їх формування в Українській новій школі. «*Science progress in European countries: new concepts and modern solutions*» : papers of the 8th International Scientific Conference (July 12, 2019, Stuttgart, Germany). Stuttgart, 2019. С. 62–74.

5. Гаврилишин Б. Залишаюсь українцем. Київ: Університетське вид-во «Пульсари», 2011.

6. Горобець К. В. Аксиосфера права: філософський і юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.

7. Гривінський Р. Ідентичність, історія, мова. Як нам перемогти? *День*. 2017. № 93–94. 2–3 черв.

8. Гуєрра В. Олег Покальчук: «Цінності – це тільки те, за що ти готовий заплатити життям» URL: https://lb.ua/society/2021/08/23/492069_oleg_pokalchuk_tsinnosti-tse_tilki.html

9. Липа Ю. *Призначення України*. 2-ге незмінене вид. Львів: Просвіта, 1992. 272 с.

10. Лісовий В. Цінність. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.

11. Ляшев О. Український фасад у Європі: Аспекти мислення та світосприйняття. *Дзеркало тижня*. 2006. № 46. 2–8 груд. С. 20.

12. Національна ідея. *Енциклопедія історії України*. Т. 7. Мі–О / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.] / НАН України. Інститут Історії України. Київ: Наукова думка, 2010. 728 с.
13. *Повернення в Царгород* / [за заг. ред. Л. Івшиної]. Київ: ТОВ «Українська прес-група», 2015. 496 с.
14. Пухкал О. Г. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні. *Економіка та держава*. 2013. № 2. С. 118–121.
15. Чадюк М. Перетворити свої вади на переваги. «Має бути поміркована віра в ідеї», – філософ Володимир Єрмоленко. *День*. 2019. № 67–68. 12–13 квіт.
16. Шаповалова А. Концепт свободи як волі у поетичній творчості Тараса Шевченка. URL: http://papers.univ.kiev.ua/15/Main/articles/shapovalova-a-kontsept-svobodi-yak-voli-u-poetichniy-tvorchosti-tara-sa-shevchenk_22759.pdf.
17. *Values Compass: What 101 Countries Teach us About Purpose, Leadership, and Life* by Mandip Rai. New York, 2020.